

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»

Навчально-науковий Інститут мистецтв

Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації

САМОСТІЙНА РОБОТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОСНОВИ КОМПОЗИЦІЇ

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 02 Культура і мистецтво

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація

ОСВІТНЯ ПРОГРАМА «Реставрація творів мистецтва»

Автор:

доц. Типчук В.М.

Затверджено на засіданні кафедри
образотворчого і декоративно-
прикладного мистецтва та реставрації
№ 1 від “02” вересня 2016 р.

Івано-Франківськ
2016

ЗМІСТ

1. Вступ
2. Пояснювальна записка
3. Структура самостійної роботи
4. Завдання для самостійного опрацювання
5. Рекомендовані підручники та посібники
6. Індивідуальна навчальна робота зі студентами

1. ВСТУП

В освоєнні студентами мистецьких вузів образотворчої грамоти, навчальний предмет “ОСНОВИ КОМПОЗИЦІЇ” є одним із найважливіших з поміж дисциплін професійного циклу, що займає важливе місце в системі фахової підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Отримані знання з основ композиції щодо організації цілісної, стійкої для сприйняття системи художнього твору є необхідними для подальших занять з рисунку, живопису, скульптури.

У мистецтві композиція виступає як один із найважливіших засобів втілення художнього задуму та як система відношень всіх елементів форми, в якій матеріалізується задум і без яких не може бути виражений зміст твору, суть його художньої форми. Основи композиції закладають підвалини розуміння укладу мистецьких творів, їхньої довершеності. Знання законів композиції, творчий підхід та високий професійний рівень виконання – передумови створення власних творчих робіт.

2. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Однією із важливих складових вивчення основ композиції є самостійна робота студентів. Під час навчального процесу вона сприяє активізації засвоєння студентом знань та їх реалізації, а також формує вміння навчатися. Самостійна робота є основним засобом набуття знань у вільний від занять час.

Мета самостійної роботи – сприяти якнайглибшому засвоєнню студентами знань з дисципліни “ОСНОВИ КОМПОЗИЦІЇ”, ознайомити їх з основним понятійно-категоріальним апаратом.

Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи дають можливість студентам глибше ознайомитися з темами або окремими питаннями, які не були винесені на практичні заняття. Вони передбачають опанування в повному обсязі навчальної програми та формуванню самостійності як особистісної риси та важливої професійної якості, сутність якої полягає в умінні систематизувати, планувати та контролювати власну діяльність.

Завданням самостійної роботи студентів є засвоєння певних знань, умінь, навичок, закріплення та систематизація здобутих знань, їх застосування при виконанні практичних завдань.

Самостійна робота студентів з дисципліни “ОСНОВИ КОМПОЗИЦІЇ” становить приблизно 2/3 часу, необхідного для виконання основної освітньої програми з урахуванням рекомендацій Міністерства освіти та науки України щодо кількості годин аудиторних занять на тиждень. Зміст самостійної роботи визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями викладача.

У ході вивчення дисципліни студенти знайомляться з теоретико-методологічними засадами, предметом, об’єктом, метою, завданням та функціями навчального курсу. В процесі викладання дисципліни в студентів повинно формуватися творче мислення та вміння самостійно виконувати творчі завдання.

Головна мета вивчення дисципліни – оволодіння студентами засобами, прийомами, принципами композиційної побудови, формування усвідомленого ставлення до процесу художньої творчості а також розвиток смаку.

Загалом виконання зазначених аспектів дає можливість студентам:

знати :

- складові елементи організації площинної композиції та образотворчу виразність графічних елементів;
- об’єктивні властивості форми у формальній композиції;
- основні закономірності побудови форм у формальній композиції;
- засоби гармонізації фронтальної композиції;
- особливості об’ємно-фронтальної композиції;

вміти :

- розв’язувати типові завдання формальної композиції згідно заданих умов;
- знаходити правильні взаємозв’язки та співвідношення величин елементів формальної композиції;
- досягати гармонійної взаємодії всіх елементів на площині;
- при ескізуванні вибирати найвдаліший варіант рішення;
- виконувати роботу на певному професійному рівні;
- самостійно користуватись навчальною, мистецтвознавчою і довідковою літературою.

Простежити:

• зв’язок дисципліни основи композиції з рисунком, живописом, історією мистецтв та спеціальними мистецькими дисциплінами.

Встановити:

• відмінності між композицією фронтальною, об’ємною і глибинно-просторовою; площинною, формальною, абстрактною, предметною;

- що особливе місце у вивченні основ композиції займають практичні навички опанування мистецтвом компонування, організації площини, за якими можна визначити фаховий рівень підготовки студента.

Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи з дисципліни “ОСНОВИ КОМПОЗИЦІЇ” спрямовані на те, щоб дати студентам знання теоретичних основ, а також застосування ними здобутих знань, вмінь і навичок на практиці.

Так, студенти в результаті освоєння матеріалів самостійної роботи повинні:

- викласти знання про основні закономірності формальної композиції: методи організації, прийоми і засоби гармонізації твору;
- розв’язувати типові завдання формальної композиції;
- грамотно сприймати твори мистецтва.
- знати основні закономірності побудови форм у формальній композиції,
- засвоєти засоби гармонізації у фронтальній композиції;
- знати закони, принципи композиції;
- мати практичні навички роботи з формою на заданій площині.

3. СТРУКТУРА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З «ОСНОВИ КОМПОЗИЦІЇ»

Назва теми	Кількість годин відведених на самостійну роботу
Тема 1. Композиція як один із найважливіших засобів втілення художнього задуму та створення гармонійного мистецького твору	20
Тема 2. Елементи організації площинної композиції (первинні графічні елементи) Аналіз формоутворення	25
Тема 3 первинні об’єктивні властивості форми Форма і тло. Силует Взаємодія форм Художні прийоми у роботі з формою.	25
Тема 4. Засоби гармонізації композиції	35
Тема 5. Закони композиції (принципи).	50
Тема 6. Об’ємно-фронтальна композиція. Конструктивні способи формоутворення пластичних структур з паперу.	85
Загалом	240

4. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

* Специфіка творчого процесу в мистецтві.

Проаналізувати твори видатних художників.

* Аналіз формоутворення. Особливості психології сприйняття основних форм.

1. Аркуш паперу поділити на квадрати (6,3 x 6,3 мм), заповнити площини квадратів поєднанням різних за взаємодією точок, ліній, плям, створивши таким чином градації тону між квадратами. Градацію тону виявити за допомогою ліній нанесених паралельно, перехресно, щільно, рідко.

Вимоги до завдання: досягнути не менше трьох градацій тону між квадратами, зберегти стилістичну єдність. Досягнути відчуття впорядкованості у доборі характеру ліній та їх співставленні.

Формат: А-4.

Матеріали та інструменти: туш, перо, рапідграф, рейсфедер.

2. Зробити ряд замальовок фактур різноманітних предметів живої та неживої природи, використовуючи лінійні елементи та точкування (асоціації з деревом, сіном, корою тощо).

Вимоги до завдання: прагнути досягнути якомога точнішої імітації фактури предметів та різноманітності й оригінальності графічного вирішення. Виявити образотворчу виразність графічних елементів.

Формат: А-4.

Матеріали та інструменти: олівець, туш, перо, рапідграф.

3. На основі композиційних замальовок натюрморта з натурної постановки (рисунок гіпсових геометричних фігур) виконати лінійний малюнок, заповнюючи площини геометричних фігур різноманітними текстурами, що передають характер матеріалу.

Вимоги до завдання: досягнути відчуття глибини простору та декоративності форми за допомогою різнофактурного заповнення сторін геометричних предметів. Виявити тональну градацію.

Формат: А-3.

Матеріали та інструменти: олівець, туш, перо, рапідграф, гелева ручка тощо.

4. Заповнити площину геометричних фігур: квадрата, трикутника, кола сполученням ліній, що порушують площинність форми. Завдання виконати в двох варіантах: графічно і в кольорі.

Вимоги до завдання: підібрати характер ліній та кольору, які, в першому варіанті завдання підкреслюватимуть площинність вибраної форми, а в другому – деформують форму.

Формат: А-4.

Матеріали та інструменти: олівець, туш, перо, рапідграф.

5. Створити композицію геометричного характеру з основних форм плями (квадрат, трикутник, коло) різної величини та тону.

Вимоги до завдання: досягнути гармонійного узгодження геометричних форм між собою та тлом, знайти вдалі тонові співвідношення плям.

Формат: А-4.

Матеріали та інструменти: туш, перо, рапідграф, рейсфедер.

* Взаємодія форм на площині. Художні прийоми у роботі з формою.

1. Форми складної конфігурації розмістити на площині за принципами:

1.1. вільного розміщення;

1.2. торкання, прилягання;

1.3. «глухого» накладання;

1.4. «прозорого» накладання;

1.5. «прорізування» форми.

Вимоги до завдання: завдання виконати в тритональній ахроматичній гамі. Виявити максимальну виразність композиції, рівновагу фігур і тла, рівновагу тональних співвідношень.

Формат: А-5.

Матеріали та інструменти: гуаш, пензлі, рапідграф, туш, перо.

2. Організувати формальну композицію з геометричних елементів чорного кольору так, щоб зображення сприймалося то як чорна форма на білому тлі, то як біла на чорному.

Вимоги до завдання: аплікативне виконання.

Формат: А-5.

Матеріали та інструменти: кольоровий папір.

3. Створити серію композицій на тему природного середовища з використанням кольорових плям (наприклад: море, пустеля, болото).

Вимоги до завдання: передати природне середовище формальними засобами. Осмислено розмістити елементи на площині, якомога точно передати асоціацію.

Формат: А-4.

Матеріали та інструменти: гуаш.

4. Створити асоціативну композицію однієї пори року (графічно).

Вимоги до завдання: передати природний стан формальними засобами.

Формат: А-4.

Матеріали та інструменти: олівець, туш, пастель, вугілля, біла та чорна гуаш, чорна акварель.

* Відношення якостей (контраст, нюанс, тотожність).Пропорції. Ритм.

Створити формальну композицію з простих геометричних елементів в одній із систем пропорційних відношень (за вибором викладача).

Графічне виконання.

Формат: А-4.

Матеріали та інструменти: олівець.

9. Аналіз закономірностей пропорційних відношень величин у творах всесвітньовідомих художників (на основі репродукцій творів митців).

Матеріали та інструменти: файли, фломастери.

10. Створити метричний ряд (5-7 модульних елементів) з використанням ритму точки, лінії, плями та їх поєднання. Порушити метричність введенням кольорових акцентів.

комп'ютерна графіка¹.

Формат: А-4.

11. Побудувати формальну ритмічну композицію динамічного характеру з наростаючим або спадаючим ритмом. Порушити монотонність введенням додаткового акценту (форми, кольору).

Графічне виконання.

Формат: А-3.

Матеріали та інструменти: акварельні та гуашеві фарби, туш.

* Залежність, порядок і гармонія у композиції. Цілісність. Єдність форми. Групування елементів, об'єднання мас.

1 Укласти формальну композиційну структуру, композиційними засобами досягнути домінуючої ролі:

– найбільшого елемента;

- меншого елемента;

- площини тла.

Виконати три роботи.

Графічне або аплікативне виконання (колаж).

Формат: А-4.

Матеріали та інструменти: гуашеві фарби, туш, акварель (кольоровий папір).

* Види композиції. Об'ємно-фронтальна композиція. Конструктивні способи формоутворення пластичних структур з паперу.

---

¹ Альтернативним є графічне вирішення цього завдання.

1. Побудувати 3-5 об'ємно-пластичних композиційних структур з різною просторовою активністю та пластикою, враховуючи вимоги формальної композиційної організації.

Паперопластика.

Формат: прямокутний аркуш (15-30 см) (за вибором викладача).

Матеріали та інструменти: папір, картон, інструменти для прорізання та склеювання.

2. Створити формальну композицію на основі ліній (лінійні елементи творять пляму) виявляючи об'єм та глибину.

Вимоги до завдання: виявити пластичні можливості графічних елементів у створенні ілюзії трьохвимірності.

Формат: А-4.

Матеріали та інструменти: олівець, туш, перо, рапідграф.

5. РЕКОМЕНДОВАНІ ПІДРУЧНИКИ І НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ

1. Авсян О. Композиция. На пути к творчеству. М., 2004.
2. Аксенов В., Левидова М. Колір і лінія.-М., 1985.
3. Алпатов М. Композиция в живописи. - М., 1940.
4. Араухо И. Архитектурная композиция. М.: Высшая школа, 1982. 208 с.: ил.
5. Арнхейм Р. Новые очерки по психологии искусства. - М., 1994.
6. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. - М., 1987.
7. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. М.: Прогресс, 1974. 392 с.: ил.
8. Вакс И., Катонин Л., Кудин П. Курс "Основы композиции". - Техническая эстетика, 1966, № 12.
9. Васютинский Н. Золотая пропорция. - М., 1990.
10. Ветрова И.Б. Неформальная композиция: от образа к творчеству. Учеб.пособие.- М.:Ижица, 2004.-171 с.
11. Волков Н. Композиция в живописи. - М., 1977.
12. Волкотруб И. Основы комбинаторики. - К., 1986.
13. Волкотруб И. Основы художнього конструювання. - К., 1988.
14. **Голубева О. Основы композиции. - М., 2001.**
15. Грановская Р., Березная И., Григорьева А. Восприятие и признаки формы. - М., 1981.
16. Грегори Р. Л. Глаз и мозг. Психология зрительного восприятия.-М., 1970.
17. Грегориан Е. А., "Основы композиции в прикладной графике".- Ереван., 1986.
18. Энгельмейер П. Эволюция или всеобщая теория творчества // Вопросы теории и психологии творчества : Сб. X-, 1916. Т. 7.1970.
19. Зайцев А.С. Наука о цвете и живописи.-М.: Искусство, 1986. 158 с.: ил.
20. Кибрик Е. Объективные законы композиции в изобразительном искусстве. - Вопросы философии, 1967, №106.
21. Котляров А. Композиционная структура изображения., 2008.
22. Кракиновская В.Д. Объемно пространственная композиция: Вводный курс основ художественного конструирования. Упражнения. Учеб. пособие. - М.: МВХПУ (б. Строгановское), 1979.
23. Ковальов Ф. Золотое сечение в живописи. - К., 1989.
24. **Михайленко В. Яковлєв М. Основы композиції: Навчальний посібник.- К., 2004.**

25. Паранюшкин Р.В. Композиция: теория и практика изобразительного искусства. - Ростов н/Д., 2005.-79 с.
26. Раушенбах Б. Геометрия картины и зрительное восприятие. – М., 1994.
27. Сензюк П.К. Композиция в декоративном искусстве.-К., 1988.
28. Сомов Ю. Композиция в технике. - 3-е изд. - М., 1987.
29. Урманцев Ю.А. Симметрия природы и природа симметрии.-М., 1974.
30. Фаворский В. О рисунке и композиции.- Фрунзе, 1966.
31. Шафрановский И. Симметрия в природе.-Л., 1985.
32. Шевелев И. Формообразование (Число. Форма. Искусство. Жизнь). - Кострома, 1995.
33. Шорохов Е. Основы композиции. - М., 1979.
34. Шорохов Е. Композиция. - М., 1986.
35. Шорохов В.П., Климавич М.Р., Янухін А.П. Композиція / Програми пед.ін-т, збірник №14.-М., 1988.- с.42-79.
- 36. Шпара П., Шпара И. Техническая эстетика и основы художественного конструирования: Учебное пособие для втузов. - 3-е изд. - К., 1989.**
37. Чернышев О. Формальная композиция. Творческий практикум по основам дизайна. - Минск, 1999.
- 38. Устин В. Композиция в дизайне. Методические основы композиционно-художественного формообразования в дизайнерском творчестве: учебное пособие. – М., 2007.**
39. Беда Т.В. Основы образотворческой грамоты.-М., 1969.
40. Иттен И. Искусство цвета. Искусство формы.- Д. Аронов, 2001.-222 с.

7. ІНДИВІДУАЛЬНА НАВЧАЛЬНА РОБОТА ЗІ СТУДЕНТАМИ

Виконання додаткових завдань за темами:

1. Первинні об'єктивні властивості форми Форма і тло. Силует Взаємодія форм. Художні прийоми у роботі з формою.

1. Площину аркуша поділити на чотири частини, отримані прямокутники заповнити лініями, що передають відчуття:

- 1.1. стрімкого руху;
- 1.2. повільного руху;
- 1.3. цілеспрямованого руху;
- 1.4. хаотичного руху.

Вимоги до завдання: виявити асоціативний зв'язок між лініями та відчуттям, що вони передають, використавши різний характер ліній. Лінійні структури повинні бути виразні.

Формат: А-4.

Матеріали та інструменти: туш, перо, рапідограф.

2. Виконати варіанти графічних інтерпретацій площинних форм.

Вимоги до завдання: відтворити особливості площинної структури різними графічними засобами: лінійно, плямово, лінійно-плямово, силуетно, контурно, тонально, з використанням фактур з фоном або без фону.

Формат: А-4.

Матеріали та інструменти: туш, перо, рапідграф.

3. Засоби гармонізації композиції.

1. Виконати симетричну композицію і трансформувати її в асиметричну, змінивши окремі елементи.
2. Виконати динамічно урівноважену композицію, розмістивши елементи в глибину.
3. Виконати статично урівноважену композицію, розмістивши елементи в площині.
4. Організувати композицію шляхом статичної рівноваги, порушити статичність введенням одного динамічного за формою елемента

4. Закони композиції (принципи).

1. Трансформувати виконану симетричну композицію (завдання №2) у дисиметричну, змінивши один із її компонентів.

*Комп'ютерна графіка*².

Формат: А-4.

2. Створити відкриту асиметричну формальну композиційну структуру.

Графічне виконання.

Формат: А-4.

Матеріали та інструменти: гуашеві фарби, туш, акварель.

3. Укласти формальну композиційну структуру, композиційними засобами досягнути домінуючої ролі:

- найбільшого елемента;
- меншого елемента;
- площини тла.

Виконати три роботи.

Графічне або аплікативне виконання (колаж).

Формат: А-4.

Матеріали та інструменти: гуашеві фарби, туш, акварель (кольоровий папір).

---

² Альтернативним є аплікативне вирішення цього завдання.